

Fasilitoidun kommunikation nykytila:

ONKO JÄRKI VIIMEIN VOITTAMASSA?

TIMO SALOVIITA

”Jos fasilitaatio toimisi, ainakin yksi onnistunut tapaus olisi jossain raportoitu.”

FASILITOITU KOMMUNIKAATIO nousi Suomessa julkisuuteen vuonna 1999 Tuomas Alatalon tapauksen myötä. Syvästi kehitysvammaiseksi diagnosoitu henkilö kirjoitti avustettuna kirjan ”Olen ja saan sanoa”, joka kilpaili Helsingin Sanomien esikoiskirjapalkinnosta. Mensa valitsi Alatalon Vuoden älyköksi 1999.

Sitten ilmiö pudotettiin maan pinnalle (Skeptikko 4/2003). Fasilitaation uskomattomat saavutukset osoittautuivat liian hyväksi, ja taustalta paljastui tuttu asia, ideomotoriset liikkeet. Tuomaksen kirjan olikin kirjoittanut hänen äitinsä.

VIISAATKIN MENEVÄT VIPUUN

IHMISILLÄ ON TAIPUMUS USKOA, että lihasliikkeitä edeltää tietoisuudessa oleva aikomus. Näinhän ei ole. Joskus lihakset ehtivät edelle, ja aikomus tunnetaan myöhem-

min jos koskaan. Tämän erikoisen, mutta ei kovinkaan harvinaisen ilmiön tunnisti jo vuonna 1853 Michael Faraday tutkiessaan muotiin tullutta seuraleikkiä. Siinä joukko ihmisiä piti käsiä pöydällä, jolloin pöytä alkoi liikkua. Seuraleikin kehittyneempi versio on kirjaimin varustettu ouiija – eli ”kyllä-ei” -lauta, jonka avulla puhuteltiin kuolleiden henkiä.

Näitä spiritistisiä istuntoja kuvasi Thomas Mann romaanissa ”Taikavuori” (1924). Muita ideomotorisia ilmiöitä ovat hypnoottiset motoriset suggestiot, lastenleikkinä tunnettu sormusheiluri, kaivonkatsominen varvun avulla, automaattikirjoitus sekä erilaiset uskonnolliset hirmosilmäot kuten kielillä puhuminen, kveekareiden vapina, herätyskokousten kaatumiset ja hihhuleitten huu-dot. Ei myöskään pidä unohtaa Viisasta Hansia, venäläistä orlovravuria, joka sata vuotta sitten herätti huomiota laskutaidoillaan.

Fasilitoitu kirjoittaminen on näistä ilmiöistä nuorin ja tuli laajalti tunnetuksi vasta 1990-luvun alussa.

Ideomotorisen liikkeen saa helpoiten esille sormusheilurin avulla. Omilla fasilitaatiota koskevilla luennoillani noin 80-90 % yleisöstä on saanut langan varassa riippuvan sormuksen heilumaan aina siihen suuntaan, jota kehotetaan ajattelemaan. Heilurin jälkeen tehokkaimmin efektin saa tuotettua fasilitaation avulla. Noin 80 % pysyy ohjaamaan itse sitä tiedostamatta toisen henkilön kättä siten, että tuloksena on kirjoitusta. Ouija-lauta ja automaattikirjoitus tulevat näiden perässä, sillä vain 10-30 % kokeilijoista saa henget puhumaan.

Efekti on niin kiehtova, että viisaatkin menevät viipuu. Kerrotaan, että Schopenhauer uskoi itse Jumalan sanalleen laajoja osia hänen kirjoistaan.

INSESTIÄ FASILITAATTORIEN PIILOTAJUNNASSA

SUOMESSA FASILITAATIO ESITELTIIN niinkin varhain kuin vuonna 1986, kun elokuvateattereissa kiersi australialainen elokuva ”Oikeus elämään”. Se kertoi puheterapeutti Rosemary Crossleysta, joka oli haksahantanut ilmiöön avustaessaan CP-vammaista oppilastaan. Toimin itse silloin kehitysvammalaitoksessa psykologina, ja olin elokuvan nähtyäni heti myyty aatteelle. Ainoastaan muut projektini estivät minua kokeilemasta avustettua kirjoittamista asiakkaallani, jonka olin jo katsonut valmiiksi. Se olisi epäilemättä ollut menoa.

Fasilitaatio alkoi saada laajaa näkyvyyttä, kun amerikkalainen professori Douglas Biklen tutustui siihen Australian matkallaan neljä vuotta myöhemmin. Kuuluin Biklenin kanssa samaan amerikkalaiseen tieteelliseen seuraan (TASH) ja kunnioitin professoria syvästi, en niinkään tieteellisten ansioiden takia kuin siksi, että hän oli esimerkillisesti omistautunut vaikeasti kehitysvammaisten ihmisten asialle. Niinpä kun kokeelliset tutkimukset alkoivat 1990-luvulla osoittaa, ettei fasilitaatio toiminutkaan, en ollut heti hylkäämässä professori Biklen kannattamaa metodia.

Uskottelin vuosikaudet, että yksittäiset kielteiset tulokset eivät riitä, tarvitaan lisätutkimuksia. Minua ei vakuuttanut edes amerikkalainen dokumenttiohjelma ”Prisoners of Silence” (1993), jossa Crossley liikuttaa kädessään olevaa kirjaintaulua, kunnes saa haluamansa lopputuloksen. Ohjelma kertoi myös inestioikeudenkäynneistä vammaisten lasten vanhempia vastaan. Niitä käytiin paljon, sillä fasilitaattorit löysivät piilotajunnastaan sen aikaiseen muotiaiheeseen sopivia ajatuksia. Ohjelma löytyy YouTubesta.

KIRJOITUSTAITO NÄYTTÄYTYY VAIN ASIAAN USKOVILLE

FASILITAATION TOI amerikantuliaisina Suomeen 1990-luvun alussa Biklenin tohtoriopiskelija Eija Kärnä-Lin. Tämä johti siihen, että ennen pitkää Tuomas Alatalo oli kirjoittanut kirjansa. Älyllisen haaksirikon huipennus oli Helena Itkosen toimittama TV-ohjelma ”Inhimillinen tekijä” (1999). Tuomaksen väitettiin kommunikoivan fasilitoimalla, mutta metodia ei käytetty ohjelmassa lain-

kaan, vaikka Tuomas oli studiossa avustajan ja kirjoittajan kanssa.

Ohjelmassa näytettiin vain leikely nauhoitus, jonka piti esittää kirjoittamista. Osallistujat puhuivat Tuomaksen pään yli tämä istuessa studiossa lääkittynä ja tulpat korvissa raivokohtausten varalta. Päähenkilö osallistui keskusteluun karjaisemalla pari kertaa ”ammu”. Ohjelma sai Invalidiliiton tunnustuspalkinnon.

Olisi voinut luulla, että Alatalon tapaus olisi merkinnyt fasilitaation hautajaisia ainakin Suomessa. Sen verran selvältä juttu näytti. Itse ymmärsin tapauksen luonteen, kun luin Jyrki Kiiskisen jutun Helsingin Sanomien kuukausiliitteestä. Ensin luulin, että Kiiskinen oli kynnikko, joka vain teeskenteli uskovansa Tuomaksen kykyihin. Näin ei ollut. Hän uskoi oikeasti niihin, vaikka toi esiin omia tarkkoja havaintojaan Tuomaksen käyttäytymisestä, jotka osoittivat miten päälle liimattuja fasilitoidut tekstit olivat.

Ilmiön puolustamisesta tuli Suomessa älymystön kunnia-asia. Siinä oltiin vaistomaisesti ja porukalla hyvän puolesta pahaa vastaan, kuten tällä joukolla on tapana olla.

Sen verran olin kiinni omassa fasilitaatiouuskossani, että kesti vielä jonkin aikaa ennen kuin ymmärsin, että puheet fasilitaation toimivuudesta ”ainakin joissakin tapauksissa” sai jättää omaan arvoonsa. Ideomotoriset liikkeet selittävät ilmiön tyhjentävästi, joten siihen luottaminen johtaa vain vammaisten ihmisten hyväksikäyttöön.

Jos fasilitaatio toimisi, ainakin yksi onnistunut tapaus olisi jossain raportoitu. Kannattajien mielestä kontrolloidut kokeet epäonnistuvat, koska koeasetelmat ovat vääriä. Syynä on muun muassa epäilijöiden läsnäolo. Kuten kuolleiden henget, myös kirjoitustaidot tulevat esille vain, jos kaikki läsnäolijat ovat tosiuskovaisia.

NYKYTILANNE MAAILMALLA

FASILITAATIO MAAILMALLA on sekä edennyt että kärsinyt takaiskuja. Pieni joukko yliopistoväkeä on edelleen ilmiön lumoissa ja kirjoittelee tieteellisiin lehtiin artikkeleita, joita toistaiseksi on yhä julkaistu. Australiassa Crossleyn pieni säätio jatkaa toimintaansa ja fasilitaatio on käytössä varsinkin Queenslandin ja Victorian osavaltioissa. Australian tiedepiirit ovat koonneet raskauttavat tulokset fasilitaatiota vastaan, mutta raporttien teho on ollut rajallinen.

Yhdysvalloissa kriittisyys on alkanut saada ylliotteen. Monet tieteelliset ja ammatilliset järjestöt torjuivat menetelmän jo 1990-luvulla, ja arvostelijoiden joukko on kasvanut. Viimeksi vuonna 2014 kansainvälinen puheterapeuttiliitto ISAAC antoi fasilitaatiolle tuomionsa. Vain kaksi suurehkoa järjestöä, Biklenin edustama tieteellinen seura TASH sekä vanhempainjärjestö ”Autism National Committee” roikkuvat siinä kiinni – TASH tosin entistä hatarammin, sillä järjestön lehti julkaisi äskettäin aiheesta kriittisen teemanumeron.

Molemmat järjestöt ovat myös vammaisten henkilöiden yhteisöön kuulumisen eli inklusion kannattajia. Näin on voinut syntyä mielikuva siitä, että myös vammaisten integraatio olisi jonkinlainen huuhaa-aate.

Suomessa fasilitaation ja inklusion kannatuksen välille ei kuitenkaan ole vastaavaa yhteyttä: fasilitaatiopiirit eivät ole erityisemmin kannattaneet inklusiota, vaan pikemminkin päinvastoin.

Hollannissa, Britanniassa, Italiassa ja Ranskassa valtionhallinnon organisaatiot ovat julkaisseet selvityksiä ja raportteja, jotka tuomitsevat fasilitaation käytön, kuten käy ilmi juuri ilmestyneestä katsauksesta (Heta Pukki & David Andrews, 2015). Tanskassa fasilitaatio menetti asemansa jo vuonna 1991 paikallisen inestiskandaa- lin myötä. Ruotsissa Sosiaalivaltio ja Autismiliitto ovat tuominneet metodin, mutta Kouluhallitus vielä odottelee laadullisten tutkimusten kaikkein viimeisimpiä tuloksia. Fasilitaation käyttö on kuitenkin loppunut lukuun ottamatta Göteborgin aluetta ja muutamia antroposofisia kouluja, kuten lastenlääkäri Mats Reimer on kuvannut.

SUOMI ON FASILITAATION JOHTAVA POHJOISMAA

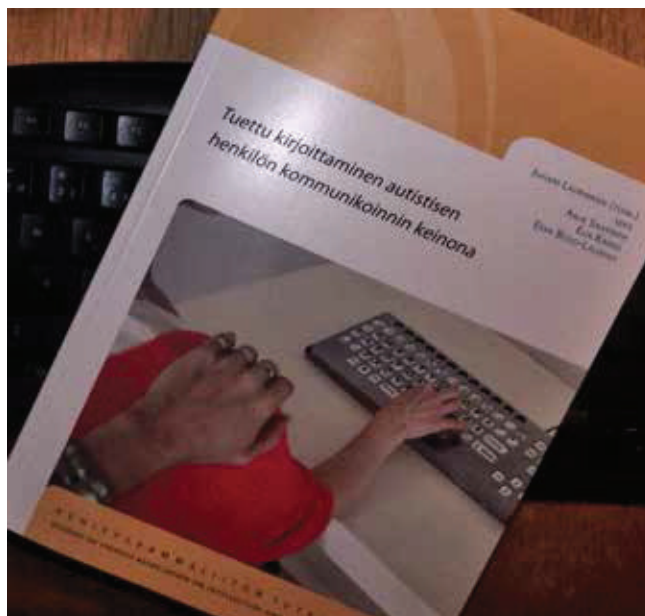
SUOMESSA FASILITAATIO on saanut kannatusta logopedian, kasvatuksen ja erityiskasvatuksen dosenteilta ja professoreilta ainakin Helsingin, Itä-Suomen, Jyväskylän ja Lapin yliopistoissa. Aiheesta on tehty gradutöitä ja väitöskirjoja. Metodia tarjoillaan myös erityiskasvatuksen oppikirjoissa, koska sen väitetään auttaneen ainakin joi- takin ihmisiä ilmaisemaan ajatuksiaan (esim. Kerola & Timonen: Autismin kirjo ja kuntoutus). Fasilitaatiota tuetaan julkisin varoin. Opetushallitus kustantaa fasilitaatioprojekteja ja Kela maksaa siitä puhutulkkaukse- na (A-studio 4.8.2014). Myös Raha-automaattiyhdistys kuuluu maksajiin.

Järjestöistä Kehitysvammaliitto on toiminut aktiivise- na fasilitaation levittäjänä. Viimeksi vuonna 2014 se jul- kaisi tutkimussarjassaan kahden professorin ja yhden toh- torin tekemän raportin fasilitaation eduista (Laurinkari, Kärnä & Saarinen, 2014). Raportin kannessa fasilitaatio- ta esittää kuva, jossa ohjausote on vain olkapäässä. Tällöin käden ohjailu ei tietenkään onnistu. Fasilitaation kannat- tajat käyttävät tämántapaista harhautusta jatkuvasti.

Toinen keino on poppakonstin nimen jatkuva hiomi- nen. Siitä tulee milloin ”tuetun kirjoittamisen harjoitte- lutekniikka”, milloin ”Written Output Communication Enhancement”.

Suomessa aktiivisin fasilitaation edistäjä on ollut Autismiliitto, joka on järjestänyt runsaasti koulutuspäi- viä aiheesta. Liitto tosin ilmoitti vetäneensä tukensa fa- silitaatiolta sen jälkeen, kun elokuussa 2014 lähetetyssä A-studiossa savolaisäiti valitti, että hänen lapsensa mur- re muuttui stadin slangiksi, kun töihin tuli uusi avusta- ja. Autismiliiton vetäytymislupaukseen ei tosin taida olla paljon luottamista.

Savon Vammaisasuntosäätiö ja Lastenlinna ovat kuulu- neet fasilitaation etujoukkoihin. Vuonna 2013 HYKSi- lastenneurologian klinikkaryhmä kuitenkin kielsi fasili- taation käytön epätieteellisenä ja epäeettisenä, ja siihen päättyi Lastenlinnan osuus. Vuonna 2014 Suomen lasten- neurologinen yhdistys tuomitsi fasilitaation käytön. Sitä ennen Suomen Puheterapeuttiliitto (1996, 2000, 2005) oli ottanut osittain torjuvan kannan ja Lastensuojelun

Kehitysvammaliiton julkaisun kannessa fasilitaa- tiota esittää kuva, jossa ohjausote on vain olkapäässä. Tällöin käden ohjailu ei tietenkään onnistu. Fasilitaation kannattajat käyttävät tämántapaista harhautusta jatkuvasti.

Keskusliitto (2009) selkeästi kielteisen kannan asiaan.

Kaiken kaikkiaan näyttää siltä, että fasilitointi on jou- tunut entistä ahtaammalle julkishallinnon, ammattijärjes- töjen ja tiedemaailman piirissä. Se on silti edelleen elin- voimainen liike, joka saa käyttövoimansa ihmisten her- käuskoisuudesta ja siihen liittyvästä toivon kipinästä, jota esimerkiksi fasilitaatiota itsekin harjoittanut lastenlääkäri Jari Sinkkonen kauniisti kuvaili.

VARAREHTORI JA TAIKAVARPU

FASILITAATIOTA ON TAPANA nimittää ”kiistanalaiseksi” metodiksi. Se on kuitenkin liikaa sanottu menetelmästä, jonka tueksi ei ole esitetty yhtään luotettavaa esimerkkiä.

Ainoa suomalainen kokeellinen tutkimus fasilitaatiosta on Ulla Ojalammen ja Marjatta Leppäsen pro gradu, joka sai Tampereen kaupungin kehittämispalkinnon. Työssä il- meni, että kaikissa tutkituissa 11 tapauksessa fasilitoidut viestit tulivat avustajilta. Lisäksi fasilitointi heikensi ni- den kahden henkilön kirjoitusta, jotka osasivat jo ennes- tään kirjoittaa.

Gradu sai äskettäin myös ISAAC-järjestön tieteelli- sen lehden palkinnon, kun työ julkaistiin lyhennettynä englanniksi.

Jyväskylän yliopiston vararehtori esti aikoinaan sa- maisen tutkielman valinnan Suomen Kasvatustieteellisen Seuran gradupalkintoehdokkaaksi. Myöhemmin varareh- tori löydettiin etsimästä varvun avulla vesisuonia yliopis- ton työhuoneesta.

Kirjoittaja Timo Saloviita on Jyväskylän yliopiston erityispedagogiikan professori ja tietokirjailija. Hän väitteli psykologian tohtoriksi vuvuonna 1990.